

4. **Кедров К. А.** Эйнштейн без формул / Константин Кедров. – Режим доступа : <http://www.stihi.ru/2009/10/08/180>
5. **Кордонский М.** Конец истины [Электронный ресурс] / Михаил Кордонский. – Режим доступа : http://old.russ.ru/knig/kniga/20021003_mk-pr.html
6. **Кун Т.** Структура научных революций / Т. Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 300 с.
7. **Лакатос И.** История науки и ее рациональные реконструкции / Имре Лакатос // Структура и развитие науки. Из Бостонских исследований по философии науки. – М. : Прогресс, 1978. – С. 203–235.
8. **Месяц С. В.** Современная физика – правдоподобный миф? / С. В. Месяц. – Режим доступа : [?id=1639#_ftnref4](http://www.stihi.ru/2009/10/08/180)
9. **Налимов В. В.** Вероятностная модель языка / В. В. Налимов. – Режим доступа: http://www.kirsoft.com.ru/freedom/KSNews_980.htm
10. **Смоленов Х.** О парадоксе «лжец» и о семантически замкнутых системах / Х. Смоленов // Философские науки. – 1980. – № 5. – С. 126–131.
11. **Фейерабенд П.** Избранные труды по методологии науки. – М. : Прогресс, 1986. – 543 с.
12. **Эйнштейн А.** Свобода и наука / А. Эйнштейн. – Режим доступа : http://rusnauka.narod.ru/lib/einstein_a/free_nauk.htm
13. **Успенский В. А.** / В. А. Успенский. – М. : Наука, 1982. — 110 с.

Надійшла до редколегії 26.01.2012

УДК 323:321

О. А. Третяк

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ПУБЛІЧНА СФЕРА ПОЛІТИКИ ЯК СТРУКТУРНА ОСНОВА ДЕМОКРАТИЧНОЇ ВІДКРИТОСТІ

Проаналізовано теоретичні засади демократичної відкритості як компонента публічної сфери політики. На основі робіт Ю. Габермаса визначаються ключові аспекти побудови політологічної теорії публічної сфери. Зроблено висновок щодо оптимального стану політико-комунікаційних відносин.

Ключові слова: публічна сфера, демократична відкритість, дискурс, соціальна публічність, комунікація.

Проанализированы теоретические основы демократической открытости как компонента публичной сферы политики. На основе работ Ю. Хабермаса определены ключевые аспекты построения политологической теории публичной сферы. Сделан вывод относительно оптимального состояния политико-коммуникативных отношений.

Ключевые слова: публичная сфера, демократическая открытость, дискурс, социальная публичность, коммуникация.

In the article theoretical principles of democratic openness are analysed as to the component of public sphere of policy. On the basis of works of J. Habermas the key aspects of construction of political science theory of public sphere are determined. Drawn conclusion in relation to the optimum state of political-communicative relations.

Keywords: public sphere, democratic openness, diskurs, social publicness, communication.

Постановка проблеми. Актуальним предметом обговорення в сучасній політичній науці є нові засади демократії в умовах дедалі більшого диктату засобів масової інформації і розвитку засобів масової комунікації. Таке обговорення в політичній науці спрямоване на пошук альтернатив для продовження існування громадянського суспільства, яке перебуває під тиском атомізації та втрати консолідації. Крім того, дається взнаки також і втрата зв'язку між державою, яка дедалі більше функціонує на технологічних засадах, та народу, якому юридично належить влада у демократичних державах. Разом з тим до фокусу дослідників дедалі частіше потрапляє публічна сфера як сукупність установ та практик, в яких міститься сутність сучасної політичної сфери, так само як і у концепті політичної системи та політичної влади. Пошук структурних компонентів публічної сфери політики може йти шляхом відокремлення її від соціальної публічної сфери, від тематичних та статусних ролей, які відіграють ті чи інші суб'єкти публічної сфери. Крім того, доцільним є аналіз класичної теоретичної філософської спадщини дослідження публічної сфери, яка надає комплексне визначення цього явища і його значення в контексті універсальї культури модерну та постмодерну. Ці важливі напрямки теорії публічної сфери враховують також і співставлення термінів «публічність» та «публічна сфера» в різних культурах. Сучасні українські перекладачі пишуть про структурні перетворення у сфері відкритості, ґрунтуючись на буквальному перекладі німецького слова «*offentlichkeit*» в той час як з англійської мови публічна сфера є громадською сферою. Співвідношення цих двох вимірів – відкритості та громадськості – стає основою для політологічної концептуалізації публічної сфери в сучасний період.

Разом з тим відкритість є характеристикою демократичності тієї чи іншої політичної системи, тому розрізнення цих двох понять є важливим для політологічної теорії публічної сфери. Тому *метою* даної статті є дослідження публічної сфери як структури, яка передбачає укорінення і розвиток відкритості у демократичному суспільстві.

У роботі А. А. Карнаух [4] проаналізовано ступінь підготовки сучасної молоді до участі у державотворчих процесах в Україні, фактори, які впливають на формування її політичної культури. Визначено також форми політичної участі молоді в країні та їх вплив на демократичний політичний процес. У дисертаційній праці Р. А. Черноног [6] на підставі всебічного аналізу конкретних

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Політологія соціальних практик, а також класичної та новітньої соціально-філософської літератури доведено евристичний сенс розгляду проблеми держави та громадянського суспільства крізь призму їх конкретно-історичної взаємодії для побудови громадянського суспільства та демократичної правової держави в Україні. У політологічній роботі, автором якої є А. В. Грамчук [3], проведено політологічне дослідження принципів становлення громадянського суспільства західноєвропейського типу в Україні, розглянуто перші теорії громадянського суспільства у філософській та політичній думці Західної Європи та Росії, практику, теорію, а також новітню концепцію громадянського суспільства західноєвропейського типу та його сучасний стан.

Основний зміст статті. Пошук структурної основи демократичної публічності приводить до аналізу універсальних підходів у соціально-філософських теоріях, ці підходи визначають парадигму мислення та побудови перспективних (на сьогодні, можливо віддалених від реальності) політичних проєктів. Одним з таких напрямків теоретичного мислення є дискурсивно-етичний підхід, запропонований Юргеном Габермасом в його класичній роботі «Структурні перетворення у сфері відкритості». «Дискурсивно-етичний підхід має ту перевагу, що дає змогу специфікувати ті комунікативні передумови, котрі мають бути дотримувані в різних формах аргументування та домовлянь, якщо від результатів таких обговорень сподіваються розважливості. Цим він дає змогу міркувати про практичні соціологічні можливості досягнення порозуміння. У передумовах комунікативності кожного праксису аргументування передбачено вимогу понадпартійності та сподівання того, що власні преференції учасники щоразу піддають сумніву і переступають через них. Виконання цих обох передумов навіть повинно бути введене в ранг рутини. Сучасне природне право відповіло на цю проблему введенням легітимного правового примусу. А на похідну проблему, як політичну владу, необхідну для правового примусу, що може, зі свого боку, стримувати морально, відповів Кант ідеєю держави. Дискурсивно-теоретичне розгортання цієї ідеї виливається, зрештою, в уявленні, що право буде застосоване саме проти себе: воно має ще й забезпечувати дискурсивний режим, за яким вироблення і застосування правових програм має відбуватися за умов аргументативного обговорення. Це означає інституціонування правових процесів, котре забезпечить щонайістотніше виконання вимогливих передумов комунікативності щодо чесних обговорень і невідкладного примусові аргументування. Здійснення комунікативної дії вимагає цілковитого залучення всіх причетних до обговорення, рівноправності партій, відсутності примусу у взаєминах, відкритості тем і пропозицій, та можливості перегляду результатів тощо», – зауважує Ю. Хабермас [1, с. 34].

Водночас, крім дискурсивно-етичного аргументування соціального процесу, публічна сфера є продуктом тривалого розвитку конституційних і республіканських засад демократичного суспільства. Тому демократична

Політологія Філософія і політологія в контексті сучасної культури
відкритість є результатом розвитку демократичних держав і конституційність демократії підтверджує морально-етичну тенденцію до інституалізації публічної сфери. Ю. Хабермас вважає, що «моральний... аргумент у корні припиняє дискусію, якої навряд чи вдасться запобігти, якщо з цих фундаментальних питань ми хочемо об'єднатися політично на підставі заповіданого конституцією та правом поважного ставлення до світоглядного плюралізму нашої спільноти» [5, с. 40].

Навіть в умовах розвиненої демократії виникають можливості для протиставлення громадської соціальної та громадської політичної сфер. Це виникає через те, що влада, інституалізована в державі, завжди має повноваження для обмеження відкритості і соціальна відкритість ґрунтується на основі приватних соціальних інтересів окремих індивідів, які мають для них цінність, альтернативну до цінностей і інтересів держави. Згідно Ю. Габермасом, «через взаємообмін цінностей та влади диференціюються дві системи діяльності, функціонально взаємодоповнюючі: соціальна система віддаляється від політичної, а деполітизоване економічне суспільство – від бюрократизованої держави» [2, с. 46].

Розвиток автономного від держави суспільства призводить до інституалізації відкритості, та до об'єднань індивідів у спільноти за інтересами, що і стає основою для розвитку громадянського суспільства. Тому «інша модель опосередкування загального та окремого впливає із вищого рівня інтерсуб'єктивності непримусового формування волі у спільноті комунікації, що лежить в основі вимог кооперативного зв'язку: у загальності непримусового консенсусу, досягнутого в умовах свободи та рівності, індивіди зберігають апеляційну інстанцію, що може протистояти особливим формам інституціональної конкретизації спільної волі. Як ми бачили, в ранніх гегелівських творах залишається ще відкритою можливість вибору експлікації моральнісної тотальності як комунікативного розуму, що втілений в інтерсуб'єктивних життєвих зв'язках. Рухаючись у цьому напрямі, демократична самоорганізація суспільства мала посісти місце монархічного державного апарату. Але логіка суб'єкта, що сам себе усвідомлює, примушує сильну державу до інституціалізму», – вказує розробник концепту «публічної сфери» [2, с. 48–49].

Відкритість, як основа публічності громадської інституції, стає основою формування спільної волі населення, яка інтегрується до прийняття рішень в умовах демократичної держави. Провідну роль у цих процесах відіграє аргументація. На думку Ю. Хабермаса, «в (публічній. – *О. Т.*) аргументації постійно перехрещуються критика та теорія, пояснення та обґрунтування, навіть у тому випадку, якщо учасники дискурсу повинні передбачати, що серед незмінних комунікативних умов аргументативної розмови завжди є непримусовий примус кращого аргументу. Але вони знають, або можуть про це знати, що ця ідеалізація потрібна лише тоді, коли створюються та зберігаються переконання у медіумі, який не є «чистим», не здійснюється над світом явищ на зразок платонівських ідей. Тільки та розмова, яка це припускає, здатна до того, щоб ще раз відчуті на собі чари міфічної думки, не втрачаючи при цьому» [2, с. 131].

У зв'язку із неможливістю поєднання у теоретичному та практичному плані класичних визначень публічної сфери та безпосередньої політичної практики, дослідження співвідношення відкритості публічної сфери іде шляхом аналізу раціональних засад політичної інженерії та структурування громадської діяльності. Але і на цьому шляху виникають протиріччя між діяльністю суб'єктів та результатами цієї діяльності. Тому виникає проблема комунікативного розуму, який не завжди співпадає із політичними та державними настановами раціональної доцільності. «Раціональністю, – стверджує Ю. Габермас, – ми називаємо ...диспозиціональне відношення між здатними до дії та мовлення суб'єктами, щоб отримувати та використовувати знання, які завжди нестаточні і не безпомилкові. Доки ґрунтовні поняття філософії суб'єкта змушували до того, щоб розуміти знання виключно як знання про щось у об'єктивному світі, раціональність оминала питання про те, як окремий суб'єкт орієнтується між змістами його уявлень та змістом пропозиціональних висловлювань. Суб'єктоцентрований розум сам знаходить власний масштаб відповідно до критеріїв істини та успіху, які регулюють зв'язки суб'єкта, що пізнає та цілеспрямовано діє у світі, із цим світом як можливим об'єктом та станом речей. Але як тільки ми починаємо розуміти знання як комунікативно опосередковане, раціональність втрачає здатність бути орієнтиром для вираховування учасників інтеракції, і починає орієнтуватися на домагання дійсності, що накладаються на інтерсуб'єктивне визнання. Комунікативний розум знаходить власний масштаб у аргументативних способах досягнення прямих та непрямих відповідей на домагання пропозиційної істини, нормативної правильності, суб'єктивної правдивості та естетичної гармонії» [2, с. 306].

У зв'язку з цим потрібно звернутися до ліберальних засад громадської дискусії, які зумовлюють нормативний аспект політичного спілкування. Важливою проблемою у втіленні елементів відкритості у публічній сфері є ліберальні права громадян, які дають змогу поширювати ідеали комунікативної спільноти не тільки на соціальний, але і на політичний рівень. Ці ліберальні аргументи ґрунтуються на фундаментальній конституційній та політичній взаємодії громадян, які проголошуються розумними та відповідальними особами.

Американський вчений Джеймс Ботчер підсумовує компоненти ліберальної норми поваги громадян під час дискусії:

1. Повага для індивідів має на увазі визнання інших, як вільних і рівних громадян з інтересом до здійснення їх основних моральних повноважень.

2. Рішення стосовно фундаментальних політичних питань (тобто конституційних рішень і суджень) мають істотне відношення до використання повноважень моралі громадян.

3. Усі громадяни мають розсудок, щоб шукати виправдання для рішення фундаментальних політичних питань.

4. Громадяни мають право рівного розгляду міркувань, яке б виправдало рішення відносно фундаментальних політичних питань.

5. Для того, щоб шанувати рівність громадян, обґрунтування за рішення фундаментальних політичних питань повинні звернутися до

Політологія Філософія і політологія в контексті сучасної культури
інших громадян, забезпечуючи їх судження для застосування влади, яку вони (як вільні), можливо, прийняли, як узгоджений з їх рівним статусом.

6. Громадяни вільні використовувати їх моральну владу розумно, щоб відкинути граничні доктрини і концепції блага.

7. Для того, щоб поважати свободу громадян, обґрунтування за рішення відносно фундаментальних політичних питань не мають бути засновані безпосередньо і виключно на усебічній доктрині або концепції блага, яке інші громадяни, можливо б відкинули.

8. Отже, для того, щоб поважати інших як вільних і рівних, громадяни (і посадовці) повинні задовольнити головні вимоги громадського розсудку, розуміючи один одного, переслідуючи відповідні політичні обґрунтування, і іноді розвиваючи стриманість [7, с. 226].

Відкритість демократичного суспільства породжує кілька проблем у практичному втіленні ідей Ю. Габермаса, оскільки далеко не кожен, хто промовляє у публічному просторі, має відповідну компетенцію, тому відкритість стає і проблемою інституалізації публічних дискурсів, оскільки різна спрямованість і різна підготовка учасників можуть ставати на заваді ефективного вирішення спільних питань. У цьому контексті Ю. Габермас зазначив, що «тільки в егалітарній публіці, яка виникла з класових обмежень та скинула тисячолітні кайдани соціальної стратифікації та експлуатації, може бути у повній мірі розвинений потенціал звільненого культурного плюралізму, – потенціал, який, поза сумнівом, наявний у великій мірі як у конфліктах, так і у формах життя, які мають знання. Але у секуляризованому суспільстві, яке вважається таким, що має справу із його складністю свідомо та шляхом обговорення, комунікативна майстерність цих конфліктів конститує єдине джерело солідарності серед незнайомих людей – незнайомих, які відкидають насильство, та у спільному регулюванні їх спільного життя визнають один за одним право залишатися незнайомцями» [8, с. 308].

У контексті вивчення мотивацій запровадження принципів відкритості в царині публічної сфери є традиція політичної взаємодії громадян, службовців, зацікавлених осіб у межах державної структури. Сучасне суспільство має давню традицію таких обговорень та прийняття рішень і тому їх необхідно брати до уваги, будуючи образ відкритої демократичної публічної сфери. В цьому аспекті важливе й соціологічне розуміння поняття деліберативної політики, запропоноване Ю. Габермасом. «Таким чином, можна розуміти існуючі плюралістичні демократії як системи, у яких демократичні процедури не тільки мають номінальну форму прав політичної участі та комунікації, але є дійсно впровадженими у формі практики, навіть якщо це зроблено вибірково» – зазначає німецький вчений [8, с. 316].

У межах публічно-демократичної державної взаємодії велику роль відіграє анонімність громадян, які мають рівні права на обговорення. «Тому центральний чинник деліберативної політики полягає у мережі процесу дискурсів та переговорів, які передбачають сприяння раціональному вирішенню прагматичних, моральних та етичних питань – тих проблем, які накопичилися після невдачі функціональної,

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Політологія моральної або етичної інтеграції у будь-якому суспільстві», – вказує Ю. Габермас [8, с. 320].

Як проект об'єднання соціального шару публічності та державно-владного існує концепт деліберативної політики, яка передбачає всебічне розширення, інституалізацію громадських та політичних обговорень. Реальне втілення цього проекту не заперечується сучасними вченими, але і не пропагується, існує в межах теоретичного концепту. Інституалізація деліберативної політики передбачає наявність дискурсів, які будуть належати до публічної сфери політики, по-перше, через тематизацію політичних процесів, та, по-друге, через належність суб'єктів мовлення до політичної сфери. Переплетення цих двох засад і буде визначати обличчя відкритої публічної сфери демократичного суспільства майбутнього. «Як і всі функціональні системи, політика також перетворилася на автономний, рекурсивно зачинений контур комунікації, що має свій власний код. У зв'язку із правовою системою, відповідаючи за забезпечення законності, самореференційна політика робить все для потреби самолегітимації» [8, с. 341].

Таким чином, публічність, як структурна основа демократичної відкритості, виступає сферою концентрації проявів нової політики, нового образу політичного. Теорія публічної сфери визначає відкритість як один з ключових елементів структури нової політичної сфери. У зв'язку з цим політична сфера утверджується як окрема галузь життєдіяльності суспільства, яка не перебуває під впливом і в полі інтересів соціального. Так само не перебуває вона й у полі смислів державного та правового контекстів і займає свою власну нішу.

Висновки. Отже, демократична відкритість стає категорією, яка має стосуватися ключових компонентів політичної системи, таких, як політичні партії, громадські організації, та процесу прийняття рішень, у тому числі і в межах держави.

Разом з тим високий рівень абстракції соціальної філософської комунікативної теорії виводить проблеми відкритості на рівень загальнофілософських універсальних понять та категорій. Важливим також є ціннісний вимір демократичної відкритості, який визначає те, що політичний процес є прозорим і основою демократії. Відкритість є структуротворною характеристикою публічної сфери, оскільки лише маючи повну та всебічну інформацію про суспільно важливі проблеми, суб'єкти публічної сфери здатні до комунікативних дій.

Водночас творення публічної сфери як єдиного комунікативного розуму, можливе лише на засадах відкритості обговорень, і в цьому плані відкритість означає доступ всіх громадян, незалежно від їх переконань, до суспільно важливих обговорень. У сфері відкритості відбувається поєднання соціального та політичного рівнів публічності. Саме на основі політичної відкритості громадяни можуть висувати свої соціальні інтереси на політичний рівень, що відкидає ієрархічну структуру суспільства та політики. Також на основі відкритості формується і проект деліберативної політики, який полягає у розбудові мережі політичних дискурсів та переговорів.

Бібліографічні посилання

1. **Габермас Ю.** Структурні перетворення у сфері відкритості. / Ю. Габермас. – Львів, 2000. – 318 с.
2. **Габермас Ю.** Філософський дискурс Модерну / Ю. Габермас. – К.: Четверта хвиля, 2001. – 424 с.
3. **Грамчук А. В.** Особливості становлення громадського суспільства в Україні: теорія і практика : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / А.В. Грамчук. – О., 2001. – 19 с.
4. **Карнаух А. А.** Становлення політичної культури молоді в умовах демократизації сучасного українського суспільства: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / А. А. Карнаух. – К., 2006. – 19 с.
5. **Хабермас Ю.** Будущее человеческой природы. На пути к либеральной евгенике? / Ю. Хабермас. – М. : Весь мир, 2002. – 144 с.
6. **Черноног Р. А.** Держава і громадянське суспільство: соціокультурні аспекти розвитку: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Р. А. Черноног; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2003. – 20 с.
7. **Boettcher J.** Respect, Recognition, and Public Reason /James W Boettcher. // Social Theory and Practice. – Tallahassee. – Apr 2007. – Vol. 33. – Iss. 2. – 223 p.
8. **Habermas J.** Between facts and norms: contribution to a discourse theory of law and democracy / J. Habermas – Boston : Massachusetts Institute of Technology, 1996. – 605 p.

Надійшла до редколегії 21.02.2012

УДК 323

К. К. Хабарєва

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОЛІТИЧНИЙ КОМПРОМІС ТА ПОЛІТИЧНИЙ КОНСЕНСУС: ТОЧКИ ЗОРУ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Розглянуто політичний компроміс і політичний консенсус як взаємопов'язані явища політичного життя. Приділено увагу співвідношенню політичного консенсусу і політичного компромісу на різних рівнях політичної системи. Визначено приклади політичного консенсусу в сучасній Україні.

Ключові слова: політичний консенсус, політичний компроміс, громадянський мир, суспільна злагода, політична стабільність.

Рассмотрены политический компромисс и политический консенсус как взаимосвязанные явления политической жизни. Уделено внимание соотношению политического консенсуса и политического компромисса